

A TERMÉSZETRŐL TIZENÉVESEKNEK

FÖLDRAJZ

Társadalomföldrajz
Globális problémák **10**

MOZAIK KIADÓ – SZEGED, 2013

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
--------------	---

A VILÁGGAZDASÁGI FOLYAMATOK

A gazdasági élet alapjai	10
A világméretűvé váló gazdaság I–II.	14
A transznacionális vállalatok	21
A nemzetgazdaságok és az állam változó szerepe ..	25
Az integrációk és a nemzetközi szervezetek	29
Pénzügyi egyszeregy	34
Globális pénzügyi kérdések	39
Iránytű a világgazdaságban való tájékozódáshoz	43
Összefoglalás	47

AZ EURÓPÁN KÍVÜLI KONTINENSEK

Az Amerikai Egyesült Államok: a világgazdaság fókuszában	50
Népesség, társadalom, mindennapi élet az Egyesült Államokban	54
Az Amerikai Egyesült Államok gazdasági körzetei	56
Az USA árnyékában: Latin-Amerika	60
Világgazdasági centrum Ázsiában: Japán	66
Kelet- és Délkelet-Ázsia újonnan iparosodott gazdaságai	71
A világgazdaság „sárkánya”, Kína	74
Fények és árnyak a kínai nagy falon	79
India – a feltörekvő nagygazdaság	84
Kőolajra épülő gazdaságok a Közel-Keleten	88
Külön utakon a Közel-Keleten:	
Izrael és Törökország	92
A gazdasági elmaradottság csapdájában	96
Afrika: a világ peremén?	100
A fekete kontinens színei	104
Kis helyek – nagy jelentőséggel	108
Összefoglalás	112

EURÓPA HELYE

A VILÁGGAZDASÁGBAN

Európa tagolódása és gazdasági térszerkezete	116
Úton az egységes Európa felé	120
Az európai együttműködés alapjai	123
Hogyan tovább?	
Kérdések az Európai Unió jövőjéről	127
A csatornán túl – Egyesült Királyság	131

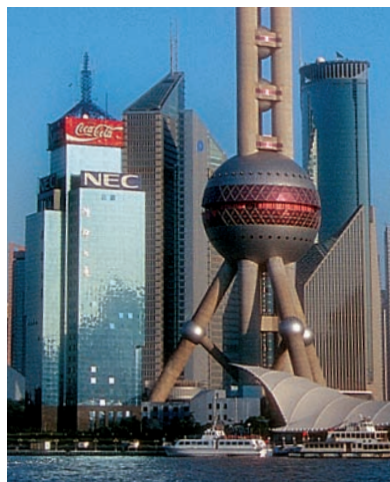
Az európai gazdaság magterületén –	
Franciaország	135
Az integrálódás példája –Benelux államok	139
Az európai integráció vezető gazdasági hatalma:	
Németország	142
Alpesi országok Európa közepén	145
Fejlett országok a magterületen kívül	149
Európa napos oldala: Dél-Európa	153
Nyugat és Kelet között: Kelet-Közép-Európa I–II.	157
Délkelet-Európa: Kultúrák metszetében	163
Európa keleti végein I–II.	169
Összefoglalás	175

MAGYARORSZÁG – HELYÜNK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN ÉS EURÓPÁBAN

Hazánk természeti erőforrásai	178
Társadalmi erőforrásaink	181
A rendszerváltozás társadalmi-gazdasági következményei	186
Az országhatáron átívelő kapcsolataink	192
Gyönyörű Magyarország	195
Nagyító alatt a régiók	199
A Közép-Magyarország régió	203
A nyugati határszél régiója	206
A Közép- és Dél-Dunántúl	209
Az észak-magyarországi régió	214
Régiók az Alföldön	217
Összefoglalás	221

A GLOBÁLIS KIHÍVÁSOK

A túlnépesedés és a népességfogyás	224
A nagyvárosok népesedési és környezeti problémái	228
Éhezés és túlfogyasztás a Földön	231
Az energiaéhes világ	235
Fogyatkozó természeti erőforrások	239
A geoszféra környezeti állapota és védelme	243
A fogyasztói társadalomtól a tudatos fogyasztói magatartásig	245
Nemzetközi összefogás a jövőért	249
A fenntartható világ	252
Ahogy élünk, ahol élünk – Szempontok a fenntarthatósághoz	255
Összefoglalás	258
Függelék	259

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK GAZDASÁGI KÖRZETEI

FOGALOMTÁR

körzet, régió, hagyományos nehézipar, megalopolisz, városellátó övezet, globális város, szerkezetváltás, „az ország éléstára”, energia-igényes ágazat, NAFTA, napfényövezet, gypotöv, Szilícium-vögy, technológiai park, high-tech ágazat

Az Amerikai Egyesült Államok nagy kiterjedésű ország, területe megközelítőleg akkora, mint Európáé. A gazdasága és a népessége egyaránt változatos elrendeződést mutat. Az USA-ban hagyományosan **három körzetet** (északi, déli, nyugati) szoktak megkülönböztetni. Ezeket azonban több kisebb régióra osztják.

Az északi körzetet északkeleti és középnyugati, a déli körzetet délkeleti és délnyugati régiók alkotják. A nyugati körzetet viszont egy egységként kezelik. A régiókon belül további, egymástól jelentősen eltérő arculatú és gazdasági profilú területeket különböztetnek meg.

AZ ÉSZAKI KÖRZET

Az északi körzet az amerikai gazdaság motorja. Meghatározó szerepe azonban folyamatosan csökken.

Itt állítják elő az USA GDP-jének közel 45%-át. Ide tömörül a népesség több mint 40%-a.

Mely tényezők alapozták meg a körzet gazdasági erejét?

- az Európához való – relatív – közelség (a legtöbb gazdasági kapcsolat Európához kötötte és köti, ez az ország legfontosabb „kapuja”);
- a jó kikötési lehetőségek (mind a bevándorlók, mind a tengeri úton érkező nyersanyagok számára);
- a bevándorlók milliói (akik megfelelő számú és szakértelmű munkaerőt jelentettek az iparosodáshoz);
- a természetes és ezáltal olcsó szállítási útvonalat kínáló folyóvölgyek;
- az Appalache-hegység [epelecs] természeti erőforrásai (kőszén, erdő, vízenergia);
- a Felső-tó környéki vasérc;
- a 19. század során létrejött gyáripár – mely végelelátatlan megrendeléseknek kellett, hogy eleget tegyen – sokáig vetélytárs nélkül erősödhetett.

Az északi körzet valaha a bányászatra települő **hagyományos nehézipar** ágazatait (vas- és acélkohászat, illetve az ezekre települt gépipar) tömörítette, „az ország műhelye” volt. A női munkaerő foglalkoztatását a textilipar biztosította, az adminisztráció pedig a part menti városokban összpontosult. A rabszolgák felszabadítása után az ország déli részéből nagyszámú afroamerikai vándorolt ide, akik tovább mérsékelték az ipar munkaerőhiányát.

A 19. század folyamán az Appalache és a Nagy-tavak vidékén ipari központok sora épült fel. Az első iparvárosok az atlanti partvidékhez közel eső kőszén- és vasérctelepek mellett (pl. Pittsburgh) alakultak ki. Később a Nagy-tavak közelében felfedezett vasérclelőhelyek felé tolódva, a szállítási útvonalak mentén jöttek létre (pl. Chicago, Detroit, Cleveland). A készletek apadásával egyre fontosabbá vált a kanadai Labrador-félsziget vasérc. Ennek eléréséhez építették ki a Szent Lőrinc vízi utat a 20. század közepén. Ez egyben köldökzsinórként szolgál Kanada két nagyvárosa, Montreal és Toronto felé.

Az északi körzetet négy kisebb területre bonthatjuk.

Új-Anglia: Az USA bölcsőjének is nevezik, mivel ide érkeztek az első bevándorlók Európából.

A gyarmati időkben fontos terület fokozatosan elszigetelődött, jelentősége csökkent. Manapság egyfajta „skanzenként” tekinthetünk rá. Idegenforgalma mellett fakitermelése és tejtermelése jelentős.

56.1. A New York-i Szabadság-szobor az USA egyik jelképe. Nézz utána, kitől és milyen alkalmából érkezett a szobor!

Mikor érkezett az első, európai bevándorlókat szállító hajó Amerikába? Mi volt a neve?

Atlanti part: Az észak-atlanti partvidéken Boston és a főváros, **Washington** között alakult ki Földünk egyik legnagyobb összefüggő városszomszégsága. Ez a **megalopolisz** napjainkban a kevésbé nyersanyagigényes, ugyanakkor szakképzett munkaerőt foglalkoztató ágazatoknak ad otthont. A hardver- és szoftvergyártás, a telekommunikáció és a biotechnológia a legjellemzőbb iparágak. Itt épültek ki az űr-, az atom- és a hadiipar központjai is. Az ezekhez szükséges tudományos háttérrel világhírű egyetemek (Harvard, Yale, Columbia, Princeton) biztosítják.

A megalopolisznak mint hatalmas fogyasztópiacnak is rendkívüli a jelentősége.

A mezőgazdaság itt „csupán” a **városellátó övezetből** áll, mely naponta biztosít friss árut (tej, tojás, virág) a városban élőknek.

A térség városai közül kiemelkedik **New York**, amely nemcsak az USA, de az egész világ egyik legjelentősebb pénzügyi, kereskedelmi és kulturális központja, a legfontosabb globális város.

TUDDAD-E, HOGY...

- New York első, európaiak által adott neve New Amsterdam volt?
- New York 1789–1790 között az USA fővárosa volt?
- New Yorkban 26 vonalon 6200 metrókocsi közlekedik naponta?
- New York zöld szíve, a Central Park nagyobb, mint az európai miniállam Monaco?

A Nagy-tavak vidéke: A terület ma is az USA legfontosabb kohászati központja. Erre sok-

57.1. Chicago, az USA vízi, légi és vasúti csomópontja

57.2. A Harvard Egyetem kampusza

oldalú gépipar települt. Az itt működő cégeknek és a városok vezetésének azonban egyre több nehézséggel kell megküzdenie.

Korábban az **autógyártás** volt a térség húzóágazata. Detroit [ditroit] vált az amerikai autógyártás fellegvárává (General Motors, Ford, Chrysler, Dodge). A távol-keleti és európai vetélytársai azonban egyre erősebbé váltak, a 2008-as világválságnak pedig éppen az autógyártás volt az egyik legnagyobb vesztese. A kínálat folyamatos növekedése mellett a kereslet drasztikusan csökkent, az autók eladhatatlanná váltak. Detroit néhány év leforgása alatt klasszikus rozsdáövezetté vált. Az emberek tömegesen költöznek el a városból. 1 dollárért árult házak, üresen kongó ipartelepek fogadják az arra járókat.

Nézz utána! Ki volt az a magyar mérnök, aki részt vett a Ford T-modell megtervezésében? Milyen munkaszervezési újítás révén lehetett e modell a világ első népaútója?

Az ország egykori műhelyében a bányászat, a vas- és acélgégyártás szerepének csökkenésével **szerkezetváltás** indult meg. A már régóta rozsdáövezetként emlegetett területen egyre fontosabb szerephez jutnak a pénzügyi szolgáltatások, illetve a csúcstechnológiai ágazatok.

A térség központja **Chicago**. A város az ország egyik legforgalmasabb közlekedési csomópontja.

Mind a világ legnagyobb belvázi forgalmát lebonyolító hajóútnak (Nagy-tavak), mind az Amerikai Egyesült Államok belföldi vasúti- és légi közlekedésének egyik legfőbb elosztója. Itt van a Boeing cég székhelye.

A gépipar válsága itt kevésbé érezte hatását, mivel az üzemek a búza- és kukoricaövre települve jórészt mezőgazdasági gépeket gyártanak.

A Nagy-tavak vidékén a tejelő szarvasmarhatartás, délebbre a kukorica övben pedig a sertés-tenyésztés a fő mezőgazdasági tevékenység.

Közép-Nyugat: Az USA hagyományos mezőgazdasági területe, „az ország élettára”. Leg-

fontosabb termesztett növényei (a 100. délkörtől nyugatra, a szárazabb Préri-fennsíkon) a tavaszi, illetve őszi búza, valamint (a csapadékosabb keleti részeken) a kukorica. Az utóbbit vetésforgóban a szója váltja. Jelentős a sertés- és a szarvasmarha-tenyésztés is. Itt épültek ki az ország meghatározó malom- és húsipari központjai (Minneapolis-St. Paul, St. Louis, Kansas City). A városhálózat ritka, a köztes területeket hatalmas kiterjedésű, jól gépesített farmok töltik ki.

Az amerikaiak előszeretettel adnak valamilyen becenevet a városoknak. *Az északi körzet mely városa: „A nagy alma”, „A szeles város”, „A babváros”, „A motorváros”, „A testvéri szeretet városa”, „A vágóhidak városa”, „Az acélváros”, „A nyugat kapuja”?*

A DÉLI KÖRZET

A 17 tagállamot magába foglaló körzet az USA GDP-jének kb. harmadát állítja elő. Az „amerikai” népességnek is valamivel több mint harmada lakik itt. A déli államok a polgárháborúban elszenvedett vereség és a rabszolga-felszabadítás után nem tudtak versenyre kelni az erős, iparosodott északkal.

A déli körzet az utóbbi évtizedekben látványos fejlődésnek indult. Ez részben az államok tervszerű fejlesztéseinek, másrészt a körzet kedvező adottságainak köszönhető. Melyek ezek?

– nyersanyagbőség;

A déli körzet bővelkedik nyersanyagokban. A Mexikói-öböl partvidékén, illetve Texas és Louisiana államban találhatóak az ország legnagyobb szénhidrogéntelepei. Erre korszerű **petrolkémiai ipar** települt. **Dallas** is a „fekete arany” köszönhetőn vált sokoldalú központtá. A part mentén emellett kőszót és ként bányásznak. A Floridai-félsziget pedig foszfátban gazdag. Mindezek a **szervetlen vegyipart** éltetik.

– energiabőség;

A szénhidrogénkincs, valamint a Tennessee folyón kiépített vízerőműrendszer révén olcsón állítják elő az elektromos áramot. Ezek az **energiagényes ágazatok** (pl. vas- és alumíniumkohászat, urándúsítás) megtelepedését tették lehetővé.

– kedvező közlekedés-földrajzi helyzet;

A déli körzet „közel” fekszik az ércekben és mezőgazdasági terményekben rendkívül gazdag Latin-Amerikához. Az onnan behozott áru fogadása, feldolgozása **New Orleans** [nyú orlinsz] és környéke iparát élteti. A termékeknek az ország

belsejébe történő szállítását pedig a Mississippi–Missouri folyórendszer segíti.

– kedvező gazdasági környezet;

A déli körzet előretörése az Észak-amerikai Szabad kereskedelmi Egyezmény (**NAFTA**) létrejöttének is köszönhető. Jelentős nagyságú működő tőke érkezett a térségbe. A letelepedő vállalatok célja az volt, hogy **hídfőállásokat** építsenek ki **Latin-Amerika, elsősorban Mexikó felé**.

– kedvező éghajlat;

A körzetet másként **napfényövezetnek** is nevezik. Kellemes klímája sokakat csábít a térségbe. Az újonnan érkezők között – az amerikai társadalomra jellemző mobilitás révén – ugyanúgy megtaláljuk a fiatal, képzett munkavállalókat, mint a nyugdíjasokat. Jelentős tényező az **idegenforgalom** is.

– kedvező földrajzi fekvés;

A „hőskorszakban” az alacsonyabb földrajzi szélességekről könnyebb volt a műholdakat, űrhajókat pályára állítani. Ezért lett **Houston az űrkutatás és rakétagyártás** központja. (Napjainkban e tényezőnek már nincs jelentősége.) A legfontosabb űrrepülőtér a floridai Cape Canaveral.

– textilipari nyersanyag és olcsó munkaerő;

A körzet mezőgazdaságában sokáig a gyapot-termesztés volt a meghatározó. Ezért **gyapotövek** is neveztek. Ma már sokoldalú mezőgazdaság jellemzi.

A dohány, a szója, a földimogyoró, a cukornád, a rizs és a narancs, valamint a zöldségfélék a legfontosabb termesztett növények. A gyapot Texas térségébe szorult vissza. Emellett jelentős a vágómarha-hizlalás is.

Az északról kiszoruló, gyapotra települt **textilipar** azonban továbbra is jelentős.

Miért fordulhat elő, hogy elfagy a narancs a Floridai-félsziget ültetvényein? Melyik terület van délebbre: Florida legdélebbi pontja, vagy Kréta?

A körzet legjelentősebb városa, pénzügyi, kereskedelmi központja **Atlanta**. Legismertebb globális cége a Coca-Cola. Napjainkra a légiközlekedés legfontosabb belföldi központjává is Atlanta vált: itt történik a legtöbb átszállás a belföldi légi járatok között. Ez is mutatja a körzet felértékelődését az USA gazdaságában.

A délnyugati régió államai közül kiemelkedik Texas, amely az ország GDP-jéhez egymaga közel 10%-kal járul hozzá. Ezzel – Kalifornia után – a második „legerősebb” állam. A délkeleti régióban Florida a legfejlettebb. *Melyik déli város a jazz szülővárosa?*

59.1. A legfontosabb űrrepülőté, a Cape Canaveral

59.2. A napfényövezet egyik újonnan épült városa

A NYUGATI KÖRZET

A nyugati körzet az USA területének majdnem felét teszi ki. Az „amerikai” népességnek azonban – Alaszka zord éghajlata, a magashegységek és a nagy kiterjedésű sivatagok miatt – alig ötöde lakik itt. A körzetben fekszik **Kalifornia**, amely jelenleg az USA legnépesebb és egyben gazdaságilag legerősebb állama.

Az USA gazdasági vérkeringésébe a nyugati körzet kapcsolódott be a legkésőbb. Gyors fejlődését számos erőforrás biztosítja:

- a **Sziklás-hegység** gazdag színes- és nemesfémérclepei, olcsó vízenergiája;

A feldolgozásra váró nyersanyag és az ehhez szükséges energia „egymásra találása” tette lehetővé a színesfémkohászat kibontakozását. Erre pedig fejlett feldolgozóipar települt.

- Alaszka és Kalifornia **szénhidrogénje**;

A szénhidrogén-kitermelés alapozta meg a körzet petrokémiai iparát. A feltárt készleteknek (főként Alaszka-ban) jelenleg csak egy részét aknázzák ki, a többi stratégiai tartalékok képez.

- Alaszka és a Kordillerák farengetege;

A hatalmas erdőségek a fa- és papíripar alapanyagául szolgálnak.

- **stratégiai fekvés**;

A körzet a második világháborúban, majd a hidegháború időszakában a **hátország** szerepét töltötte be. Ezért a hadiipari beruházások – és a

hozzá kapcsolódó rakéta-, hajó- és repülőgépgyártás, valamint az atomipar – jelentős része ide összpontosult.

- **szakképzett munkaerő**;

A kaliforniai **Szilícium-völgy** a mikroelektronika első, világszerte ismert központja. Technológiai parkjában elektronikai és számítástechnikai üzemek működnek együtt. Fejlődését a chipek gyártása indította el. A Szilícium-völgy a mai napig a csúcstechnológiai (high-tech) ágazatok legfontosabb kutatóközpontjainak színhelye. A szakképzett munkaerőt **San Francisco** híres egyetemei (Stanford, Berkeley) biztosítják.

A körzetben kitüntetett szerep jut a nagy kikötővárosoknak. **Seattle**-ben [szietl] van a hatalmas szoftverbirodalom, a Microsoft központja. **Los Angeles** a filmgyártás fellegvára. Hatalmas bevételekkel büszkélkedhet a sivatag közepére épült kaszinóváros, Las Vegas.

A körzet mezőgazdasági szempontból kiemelkedő fontosságú területe a mediterrán éghajlatú **kaliforniai Nagy-völgy**. Szinte az egész országot innen látják el a mérsékelt övezeti gyümölcsökkel. A térség borai az egész világon kelendőek.

A nyugati körzetben számtalan természeti csoda várja a látogatót. Alakítsatok csoportokat, s készítsetek prezentációt egy általatok kiválasztott nemzeti parkról!

ELLENŐRIZD TUDÁSOD!

1. Melyek az Egyesült Államok körzetei, régiói?
2. Jellemezd az Északi körzet régióinak gazdaságát!
3. Milyen változások jellemzik a Déli körzet mezőgazdaságát, iparát és közlekedését?
4. Miért nő a Nyugati körzet szerepe az ország életében?

KŐOLAJRA ÉPÜLŐ GAZDASÁGOK A KÖZEL-KELETEN

FOGALOMTÁR

tőkefelhalmozás, infrastruktúra, OPEC, élet-színvonal, iparosodás, fegyverkezés, vendégmunkás, tranzitilleték, oázis, száraz művelés

Földünk számos országában a kőolajból származik a bevételek döntő része. Ezek az országok az energiahordozó kivitelével kapcsolódnak be a világkereskedelemben. Ennek köszönhetik, hogy magas az egy főre jutó GDP-jük, amivel kitűnnek a fejlődő országok közül.

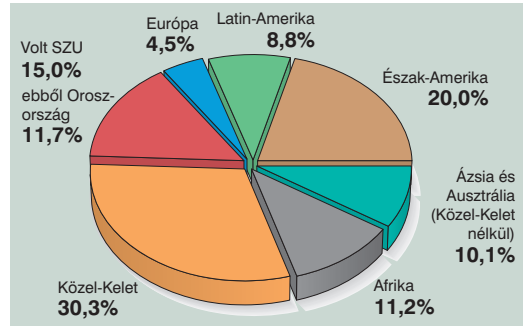
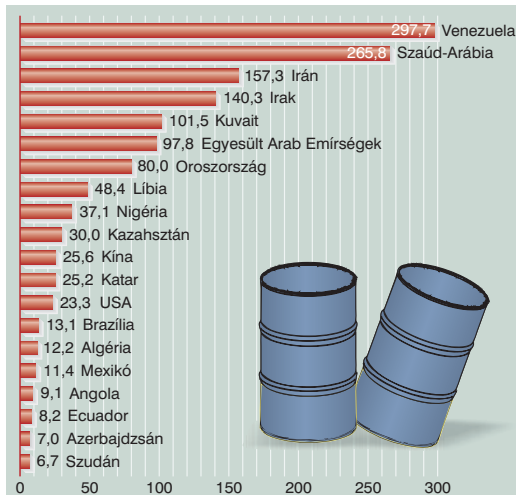
A kőolajra épülő gazdaságok legtipikusabb példáit a **Közel-Keleten** vizsgálhatjuk.

A KÖZEL-KELET KŐOLAJKINCSE

Délnyugat-Ázsiát gyakran Közel-Keletként emlegetik. A térség az arab világ ázsiai része. A hasonló természeti környezetben élő népeket azonos társadalmi-gazdasági fejlődés jellemzi. Erős kapcsolatba kerültek a közös nyelv és vallás is.

A térség gazdasági és politikai jelentősége a **kőolajban** való gazdagsága és a kőolaj iránti kereslet

88.1. A legnagyobb feltárt kőolajkészlettel rendelkező országok 2012-ben (milliárd hordó). *Nézz utána, mely országokban találtak újabb jelentős készleteket!*

88.2. A világ kőolajtermelésének megoszlása régiók szerint (2012, százalékban). *Ismételd át atlaszod segítségével az egyes régiók kőolajlelőhelyeit!*

fokozódása miatt nőtt. Dinamikus fejlődésének is a nagy mennyiségben rendelkezésre álló kőolaj az alapja. A kőolajbányászatból származó bevételek tették lehetővé a **tőke felhalmozását**, a **korszerű infrastruktúra** kiépítését és néhány iparág fejlődését. E folyamatot azonban időről időre megszakítják a rendezetlen országhatárokból, az etnikai és vallási ellentétekből származó konfliktusok.

A Közel-Kelet országai az ismert kőolajkészlet 2/3-ával, a földgázkészlet 1/3-ával rendelkeznek. A leggazdagabb telepek a **Perzsa (Arab)-öböl** környékén találhatók. A nemzetközi forgalomba kerülő kőolajnak közel a fele innen származik.

Olvasd le az atlaszodról, mely országok fekszenek a Perzsa (Arab)-öböl partjai mentén!

A térség országaiban államosították az olajtársaságokat. A kitermelés és az értékesítés összehangolására pedig közös nemzetközi szervezetet hoztak létre (**OPEC**). Ezzel megakadályozták, hogy a haszon a külföldi vállalatoké legyen.

A kőolajmezők hatalmas kiterjedésűek, a kutak bő hozamúak. A kőolajat nem kell szivattyúzni, mert a kísérőgáz vagy víz visszapréselésével a rétegyomás fenntartható. Így a kitermelés sokkal olcsóbb, mint pl. az USA-ban.

A kőolajat csővezetékeken szállítják a kikötőbe, majd ott hatalmas tankhajókba szivattyúzzák át.

Az arab kőolaj döntő részét a nyugat-európai országokba (a Szezi-csatorna kis méretei miatt Afrika megkerülésével), az USA-ba és Japánba szállítják.

FEJLŐDÉS A KŐOLAJ HASZNÁBÓL

A kőolajkincs a Közel-Kelet országait többféle módon érintette.

A **kis népességszámú** vagy ritkán lakott, de **hatalmas kőolajkészletekkel** rendelkező államokban, pl. **Kuvaitban, Szaúd-Arábiában** (fővárosa **Rijád**), az **Egyesült Arab Emírségekben** és Katarban kimagasló az egy főre jutó termelés.

Ezek az országok a kőolajból származó bevételeiket kezdetben az alapvető **infrastruktúra** megteremtésére fordították. Kikötőket, utakat, repülőtereket, iskolákat, kórházakat építettek. A hatalmon lévők féktelen pazarlása ellenére az általános **életszínvonal** is példátlan gyorsasággal emelkedett. Az 1970-es évektől már korszerű technikát alkalmazó, **kivitelre termelő üzemek** is épültek. Az állami bevételek jelentős részét ma a fejlett országokban fektetik be, segélyprogramokra és **fegyverkezésre** fordítják.

A térségben folyó építkezések hatalmas bevándorlási hullámot indítottak el. A **vendégmunkások** fele arab, másik fele pl. Indiából, Pakisztánból, Afganisztánból származik. A gyárak, építkezések dolgozói között igen kevés a helybéli. Ők inkább az államigazgatásban és az üzleti életben tevékenykednek. A nők az iszlám hagyományoknak megfelelően elvértve és csak meghatározott helyeken vállalhatnak munkát.

A térségen belüli háborúk kirobbanásának is a kőolaj birtoklása a fő oka.

Pl. 1990-ben Irak megszállta **Kuvaitot**, hogy megszeresse annak kőolajmezőit. Az ún. Öböl-háborúban az

89.1. Égő olajkutak Kuvaitban az Öböl-háború után. Eloltásuk több hónapig tartott, mivel csak speciális technikával volt lehetséges

USA által vezetett nemzetközi csapatok adták vissza Kuvait önállóságát. A háború után Kuvait romokban hevert. Hatalmas mennyiségű olaj ömlött a Perzsa-öbölbe, és olajkutak százai borultak lángba.

A tenger felszínét borító 1000 km²-es olajszönyeg az áramlás a partok mentén délre sodorta, s így több mint 200 km-es partszakasz szennyeződött. Az égő olajkutak füstfelhője alatt nappali sötétségbe borultak a városok, és 5-10 °C-kal csökkent a napi középhőmérséklet. A lángoló kutak 8 hónapig szennyezték a levegőt, és elpusztították a közeli területek élővilágát.

A második csoportba tartozó **Irán és Irak** szintén gazdag kőolajban, de **nagyobb népességszámuk** miatt az egy főre jutó kitermelésük csak közepes szintet ér el. Természeti erőforrásaik lehetőséget kínálnak a korszerű mezőgazdaság és a sokoldalú ipar megteremtéséhez. Az elmaradott infrastruktúra és a munkaerő szakképzetlensége miatt azonban a fejlődés üteme lassúbb.

A harmadik csoport országai (pl. Omán, Szíria, Libanon, Jemen) **kőolajat nem, vagy csak kis mennyiségben** termelnek. Ezek a kőolaj használatából csak közvetve részesülnek. Azon országok, amelyek területén kőolajvezetékek haladnak át (Törökország, Szíria, Libanon, Jordánia), olcsóbb nyersanyaghoz és a szállítás ellentételezéseként **transzitolletékhez** jutnak.

E két csoport országainak lakosai közül sokan a kőolaj-kitermelő országokban dolgoznak ven-

89.2. A közel-keleti országok típusai a kőolajtermelés nagysága és a népességszám alapján

90.1. Az Egyesült Arab Emírségek fővárosa, Abu-Dhabi ultramodern repülőtere

90.2. Kőolajszállító tartályhajó (tanker). Nézz utána, hogy mekkora befogadóképességűek a legnagyobb tankerek!

dégmunkásként. Az általuk hazautalt pénzösszegek az anyaország számára jelentős bevételt jelentenek.

Ez utóbbi csoportba tartozó országok GDP-jét növeli az is, hogy mezőgazdasági termékeik számára biztos felvevőpiacot találnak a Perzsa-öböl országiban.

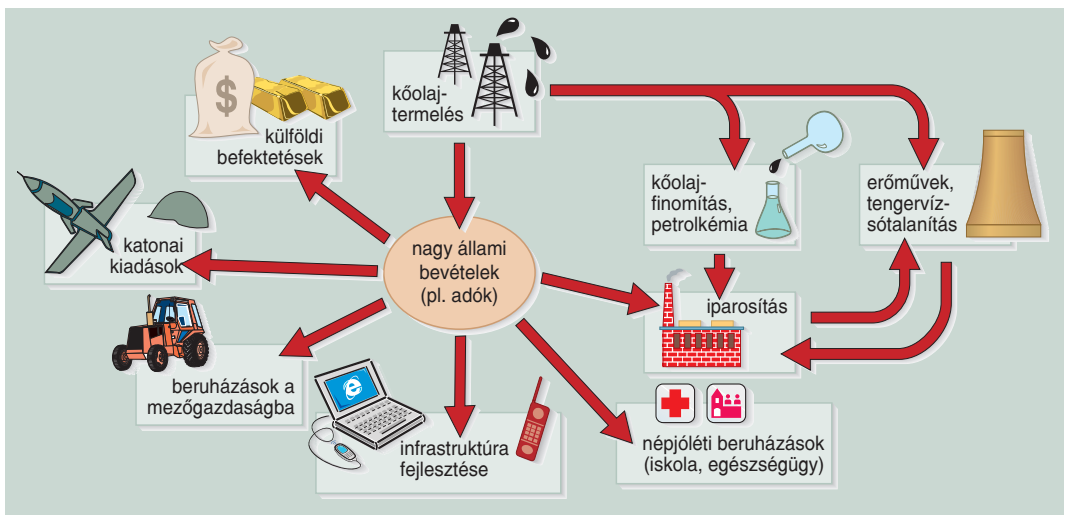
IPAROSODÁS ALAPANYAGIPARRAL

A közel-keleti államok iparosodásának kézenfekvő lehetősége a **kőolaj-finomítás** kiépítése lenne. A bányászat és a feldolgozás azonban még mindig nem áll arányban egymással. A kőolaj viszony-

lag egyszerű szállíthatósága, a szakképzett munkaerő hiánya és a gyakran bizonytalan belpolitikai viszonyok miatt a nemzetközi nagyvállalatok inkább a fogyasztói piac közelébe, vagyis a fejlett országok kikötőibe telepítették a finomítókat.

Az iparosításban eddig viszonylag kevés szerep jutott a **földgáznak**. A kőolajról leválasztott kísérőgáz legnagyobb részét visszajuttatják a tároló kőzetekbe vagy gázfákllyakkal elégetik. Csak kis hányadát hasznosítják a gáztüzelésű **erőművek**, a **tengervíz-sótalanító** és a **vegyi üzemek**. A földgáz egy részét cseppfolyósítás után exportálják.

90.3. A kőolajtermelés nyomán megindult gazdasági fejlődés. Mire fordíthatják a bevételeket?

A térség mezőgazdaságának igényei és a világpiac növekvő kereslete miatt kiemelkedő jelentőséggel bír a **műtrágyagyártás**. A városok terjeszkedése, az út- és gyáráépítések a **cementgyártást** lendítették fel. Az utóbbi időben bővült a **fogyasztási cikkek** gyártása, ami főként a belső ellátást, az import helyettesítését szolgálja.

SOKARCÚ TÉRSÉG

Az Arab-félsziget **félsivatagaiban, száraz pusztáin** beduin törzsek legeltetik teve-, kecske- és juhnyájukat. A pásztorok fekete nemezsátrai mellett azonban rendszerint ott áll a teherautó, amellyel állatokat szállítanak a piacra, vagy vizet hordanak távoli kutakból.

Az **oázisvidékeken** bővízü források, ásott kutak vizével öntözött datolyaültetvények virulnak. A kertekben gránátalma, narancs, füge, banán érik. A Tigris és az Eufrátesz közös torkolatvidékén a datolyaligeteket naponta kétszer a folyó – dagály által visszaduzzasztott – vize öntözi.

Jemen jó példája annak, hogyan alkalmazkodik a mezőgazdasági termelés a **magassági övezetekhez**. A **teraszos művelés** révén saját ellátásra datolyát, rizst, kölest termesztenek. A **száraz művelésű** iráni tájak fő növénye a búza és az árpa.

A **tengerpartok** képéhez a kőolaj-finomítók, a földgáz-cseppfolyósító üzemek, a tengervíz-lepárolók egyaránt hozzátartoznak.

A települések is sokfélék. Az ősi oázisfalvak, oázisvárosok, vallási központok, zarándokhelyek (**Mekka**, Medina) mellett felépültek a modern üzemeket befogadó pénzügyi és kereskedelmi központok is. Így a mecsetek és bazárok fölél sokszor lakótelepek magasodnak. A **milliók nagyvárosaiban** (pl. **Teheránban**) pedig megtalálhatók a fényűző, légkondicionált épületek, luxusszállók, toronyházak, a kiterjedt szolgáltatónálzatok, a nemzetközi repülőterek.

Az Egyesült Arab Emírátsok egyik emírsége **Dubai**. A kőolajnak köszönhetően lett a térség kiemelkedő kikötői, pénzügyi és idegenforgalmi centruma. Ha az olaj elfogy, a napfény, a homok, a tenger vonzereje még mindig kiaknázható erőforrás marad. Erre alapozva lett az ország „a gazdagok játszótere” az Arab-öböl partján. Fényűző luxusvillák, a világ legelégánsabb és legdrágább szállodái, bevásárlóközpontok formálják ultramodern arculatát.

91.1. Épülő felhőkarcolók Dubaiban. Nézz utána az interneten a Dubaiban épített „világsodáknak”!

91.2. A mekkai Szent Mecset. Nézz utána, hogy milyen rítus szerint zajlik a mekkai zarándoklat! Mi a Kába-kő?

ELLENŐRIZD TUDÁSOD!

1. Jellemezd a legjelentősebb kőolajkinccsel rendelkező országok társadalmát, gazdaságát!
2. Mire fordították a kőolajból származó bevételeiket? Hová irányultak a befektetések?
3. Miért vált jelentőssé a bevándorlás ezekbe az országokba?
4. Mi a gátja a kőolajjal rendelkező, népesebb országok fejlődésének?
5. Hogyan részesülnek a kőolaj hasznából a kőolajjal nem rendelkező országok?

A RENDSZERVÁLTOZÁS TÁRSADALMI- GAZDASÁGI KÖVETKEZMÉNYEI

FOGALOMTÁR

rendszerváltozás, tervgazdaság, piacgazdaság, gazdasági szerkezetváltás, tulajdonforma, privatizáció, vállalkozás, munkanélküliség, infláció, gazdasági és foglalkozási szerkezet, külföldi működő tőke, tőkeexport

A RENDSZERVÁLTOZÁS ELŐTTI JELLEMZŐK

A II. világháború után a régió többi országához hasonlóan nálunk is megkezdődött a politikai és gazdasági élet **szovjet mintájú** átalakítása. Ennek részeként megteremtődött az egypártrendszerre épülő pártállami diktatúra.

Átalakult a gazdaság is. Felszámolták a magántulajdont, államosították. A parasztokat szövetkezetekbe kényszerítették. Fokozatosan kiépült a központi gazdaságirányítás és a **tervgazdálkodás**. A ránk erőltetett intézkedések súlyos aránytalanságokat idéztek elő a gazdasági szerkezetben. Túlfejlesztették a nehézipart (a vas- és acélgégyártást) a mezőgazdaság rovására.

A szovjet érdekszférába tartozó országok megalapították a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát (**KGST**), amely a Szovjetunió vezetése alatt állt. A szervezet célja az volt, hogy a tagállamok gazdaságát

186.1. Az első csapolás a Dunai Vasműben (1951). Az üzemet a nehézipar erőltetett fejlesztése hívta életre

összehangolja, és bebizonyítsa a **szocialista típusú** fejlődés és együttműködés lehetőségét.

Bár az országok egy-egy iparágban szakosodtak, az előállított termékek minősége alacsony színvonalú volt. A KGST nem vált integrációs szervezetté. Tagjai pedig hosszú időre kimaradtak a fejlett országokkal való gazdasági együttműködésekben.

A szovjet mintájú rendszer és a KGST egyaránt **működésképtelennek** bizonyult. Mind termelékenységben, mind műszaki fejlődésében alulmaradt a piacgazdaságot működtető nyugati országokkal szemben. Így tagjai elszigetelődtek.

Az életszínvonal fenntartására jelentős **hiteleket** vett fel az ország. Ezek visszafizetése azonban szintén újabb hitelekből történt, ami nagymértékű eladósodásunkhoz vezetett.

Mit tanulhat más országok eladósodásának okairól? Mi az adósságsapda?

Az infláció felgyorsult, a lakosság vásárlóereje, életszínvonala erőteljesen csökkent.

A gazdaság válságához társadalmi és politikai válság is párosult. Mindezek elodázhatatlanná tették az alapvető változtatások megindítását az élet csaknem minden területén.

A TERVGAZDASÁGBÓL A PIACGAZDASÁGBA

Hazánkban a rendszerváltozás békés úton ment végbe. Eredménye: a többpártrendszerű parlamentáris demokrácia létrejötte. Az 1989-es politikai rendszerváltozást követő években Magyarország megteremtette a **piacgazdaság** feltételeit.

Az 1990-es évtized elején – főként a keleti piacok összeomlása és a **gazdasági szerkezetváltás** következtében – visszaesett a gazdaság teljesítménye, csökkent a GDP. Ugrásszerűen megnőtt a **munkanélküliek** száma, zsugorodtak a jövedelmek. Csökkentek az állami bevételek is. Erőteljesen nőtt az adósságállomány, a költségvetési, a fizetési és a kereskedelmi mérleg hiánya.

Az 1990-es évek végére Magyarország sikeresen végrehajtotta az átmenetet a piacgazdaságba. Kialakultak és működőképessé váltak a piacgazdaság intézményei. *Melyek ezek?*

Hazánkban egyidejűleg zajlott a **tervgazdaságból a piacgazdaságba** vezető átalakulás és a **nemzetgazdaság integrálódása** az európai és a globális piacokba.

187.1. A köztársaság kikiáltása a Kossuth téren 1989-ben. *A rendszerváltás milyen más eseményről tudsz?*

AZ ÁTMENET ÉS ÁRNYOLDALAI

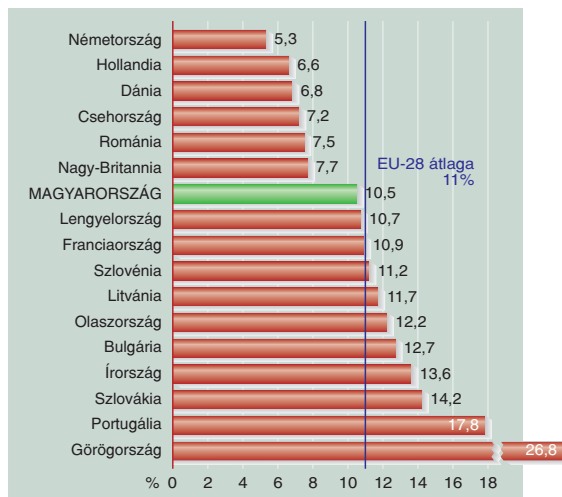
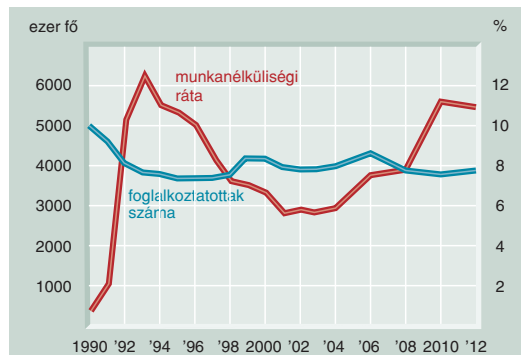
A rendszerváltás előtt az állami tulajdonban lévő vállalatok adták a GDP 80%-át, a magángazdaságok részesedése 20% körüli volt. A piaczgazdasági átalakulással ez az arány megfordult. A gazdaság tehát döntően a **magántulajdonra** épül.

A piaczgazdaság szimbólumaként 1990-ben megkezdte működését a Budapesti Értéktőzsde.

*Nézz utána! Mely szolgáltatások, cégek vannak állami tulajdonban? Melyek **privatizációja** várható a közeljövőben?*

Az átmenet során sokkhatásként érte a magyar társadalmat a tömeges **munkanélküliség** megjelenése.

187.2. A munkanélküliség alakulása a rendszerváltás után. *Hasonlítsd össze a munkanélküliség adatait az EU néhány országával, és a hazai régiókéit egymással! (202.2. ábra)*

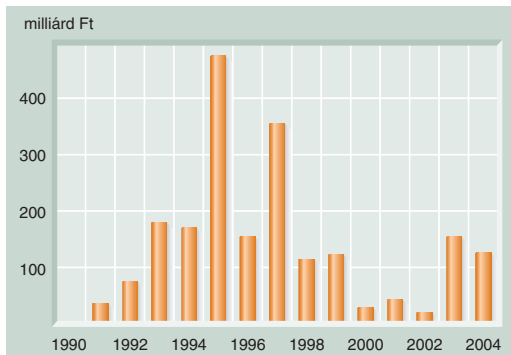
187.3. A munkanélküliség aránya néhány európai országban (a 15–64 éves népesség százalékában, 2013-ban) (Forrás: Eurostat). *Keress frissebb adatokat!*

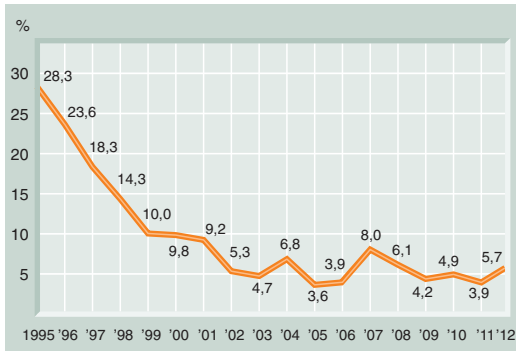
A korábbi évtizedekben ugyanis szinte mindenkinek volt munkahelye. Sok munkahelyet azonban csak azért tartottak fenn, hogy „papíron” biztosítsák a teljes foglalkoztatottságot. Ez volt az ún. kapun belüli munkanélküliség.

Az 1990-es évek derekáig a **menyiségi** létszámleépítés volt a jellemző. A gazdaságtalanul működő nagyüzemek leállása következtében közel 1,5 millió fővel csökkent a foglalkoztatottak száma. Különösen súlyosan érintette a leépítés a bányászatban, a kohászatban, a nehézgépgyártásban és a mezőgazdaságban dolgozókat. A magánszektor megjelenése ezt nem tudta ellensúlyozni. Hiányzott a magánvállalkozásokhoz a tőke, a tapasztalat, a vállalkozásra való készség, de az állam támogató politikája is.

Az 1990-es évek második felétől nőtt a foglalkoztatottak száma. Egyre inkább előtérbe került

187.4. A privatizációs bevételek alakulása. *Mire használta fel az állam a bevételeket? Bővítsd a sort!*

188.1. Az infláció alakulása. *Hasonlítsd össze néhány szomszédos országéval! Nézz utána a frissebb adatoknak!*

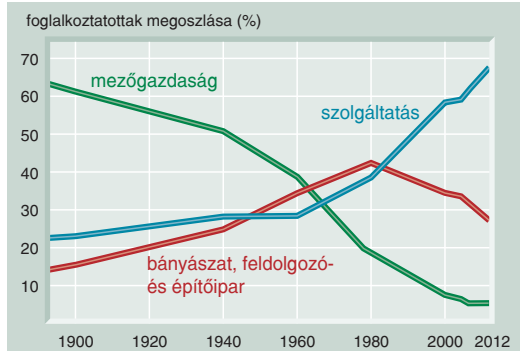
a **munkaerő** szakképzettsége, tudása, munkakultúrája, nyelvtudása, megújulásra való hajlandósága: a munkaerő **minősége**. Megjelent a munkaerőpiacon a modern társadalmakra jellemző **ket-tősség**: túlkereslet az éppen felfutó szakmák iránt, illetve túlkínálat az elavultakból.

Keress aktuális példákat mindkettőre!

A 15–74 év közötti aktív foglalkoztatottak aránya 2011-ben hazánkban 55,8%, míg az EU-27 csoportban 64,3%. Az is rontja a hazai arányokat, hogy nehezen nyer teret nálunk a részmunkaidős foglalkoztatás és a távmunka.

Az 1990-es évek elején ugyancsak ugrásszerűen megnőtt az **infláció**. Később a piacgazdasági

188.2. Egy példa a külföldi tőkebefektetésre: a koreai Samsung jászfényszarui gyára. *Gyűjts te is példákat!*

188.3. A foglalkozási szerkezet átrétegződése hazánkban. *Mit tartasz kedvező, illetve mit kedvezőtlen változásnak? Hasonlítsd össze a 12.1. ábrával!*

feltételek kialakulásával fokozatosan csökkent a pénzromlás üteme.

Nézz utána frissebb adatoknak!

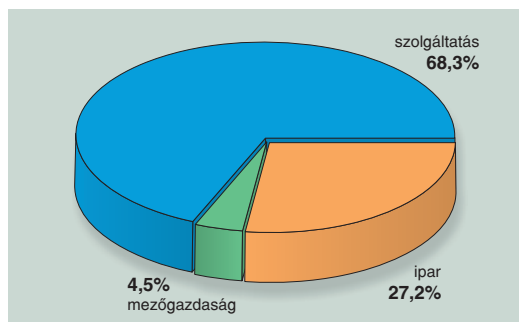
ERŐSÖDŐ IPAR ÉS ÉLRE TÖRŐ SZOLGÁLTATÁS

Az átmeneti időszakban felgyorsult a **gazdasági és foglalkozási szerkezet** átalakulása.

Csökkent a mezőgazdaság és az alapanyag-termelés részesedése. Erősödött viszont a feldolgozóipar. Emellett látványosan emelkedett a szolgáltatások hozzájárulása a GDP-hez és a foglalkoztatáshoz.

188.4. Tudásközpont Szegeden. *Versenyképességünk megőrzésének feltétele a munkaerő képzése*

189.1. A GDP-hez való hozzájárulás a gazdaság fő szektorai szerint (2011). *Keress olyan országot, ahol hasonló az arány!*

Hazánkban 1992-ben haladta meg először a szolgáltatásban dolgozók aránya az 50%-ot. Ekkor léptünk át a posztindusztériális szakaszba.

Hazánk 2004-től az **Európai Unió** tagja. A csatlakozás kiszélesítette a társadalmi-gazdasági fejlődés lehetőségeit. Az állandóan változó nemzetközi gazdasági környezethez való alkalmazkodás azonban folyamatos kihívást jelent hazánknak.

Keress ezekre konkrét példákat! Gyűjts friss információkat európai uniós tagságunk következményeiről!

HA JÖN A TŐKE

A rendszerváltozás óta a hozzánk érkező **külföldi működő tőke** jelentősen hozzájárult a gazdaság modernizációjához.

Milyen szakaszok jellemezték a tőkebefektetéseket? 1995-ig főként az **olcsó munkaerő** vonzotta ide a szakképzettséget nem igénylő, **egyszerűbb összeszerelést** végző vállalatokat. Ezek a cé-

gek az 1990-es évek közepére már a magyar export 50%-át adták. A tőke döntő része a **feldolgozóiparba** (pl. szórakoztatóelektronikai eszközök gyártása), kisebb része a villamosenergia-, gáz- és vízellátásba áramlott. A befektetők többsége Budapestet és a Nyugat-Dunántúlt választotta telephelyéül.

1996–2000 között már főleg a **szakképzett munkaerő** csábította a tőkét, elsősorban az **autó- és az elektronikai iparba**, továbbá a **penzügyi szolgáltatásokba**. A külföldi érdekltségű vállalatok exportból való részesedése ekkor már meghaladta a 70%-ot.

2001-től jelentősen megnőtt a **penzügyi és egyéb** (szállítás-raktározás, posta, távközlés) **szolgáltatásokba** áramló tőke mennyisége. A 2006-os évben a tercier szektorba már kétszer annyi tőkét fektettek be, mint a feldolgozóiparba.

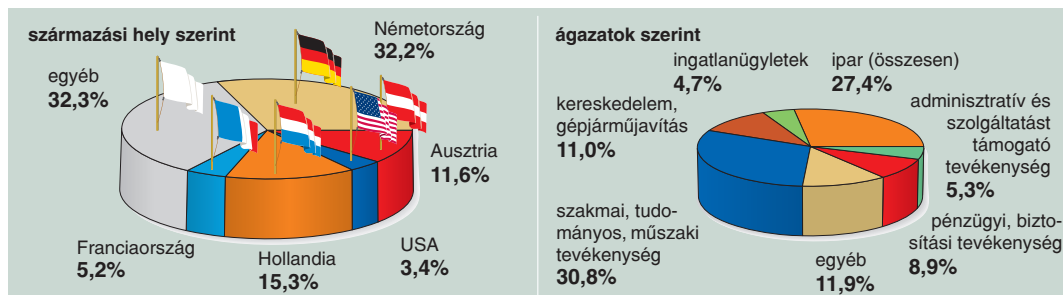
Később a **csúcstechnológiára**, az **emberi erőforrásokra** támaszkodó elektronikai iparban, a **kutatás-fejlesztésben**, a telekommunikációs és informatikai ágazatban, a biotechnológiában, a gyógyszergyártásban és a szolgáltatásokban jelent meg a külföldi működő tőke.

HA TÁVOZIK A TŐKE

A befektetések szerkezetének megváltozása jelzi, hogy ma már **hazánk is része a globális folyamatoknak**. Ennek következtében az olcsó, kevésbé képzett munkaerőt igénylő iparágak (pl. textilipar) **leépülnek** vagy **áttelepülnek** más országokba. Ennek fő oka, hogy nálunk **magasabbak a munkabérek és az adók**, mint pl. Ukrajnában, Romániában vagy Kínában.

A korszerű technológiát alkalmazó új befektetések nem teremtenek tömegesen új munkahelyeket. Egyébként sem tudnák alkalmazni a felszabaduló szakkép-

189.2. A külföldi működő tőke megoszlása származási hely és ágazatok szerint (2011). *Nézz utána konkrét példáknak, mely országokból mely ágazatokba volt kiemelkedő a tőkebefektetés! Hová volt kevésbé jelentős a befektetés?*

190.1. Az IBM mikroelektronikai üzeme Székesfehérváron. Nézz utána, mi történt a gyárral!

190.2. Egy magyar bank fiókja Horvátország egyik elegáns üdülőhelyén, Opatjában

zetlen munkásokat. Ugyanakkor az idetelepülő szolgáltató és logisztikai központok, háttéirodák, kutató-fejlesztő intézetek magasan képzett, nyelveket beszélő munkaerőt keresnek. Belőlük hiány van. Ugyancsak **kevés a jól képzett szakmunkás**. Ez is csökkenti az ország tőkevonzó képességét.

Nézz utána, melyik transznacionális vállalat zárta be és telepítette másik országba valamely hazánkban működő üzemét!

Keress példákat olyan cégekre, amelyek a tudásipar fejlesztésébe fektettek be tőkét hazánkban! Lakóhelyed régiójában milyen példakkal szembesülsz?

A globális folyamatok is szerepet játszottak abban, hogy az utóbbi években **csökkent hazánk tőkevonzó képessége**. A világgazdaságban tapasztalt recesszió például visszafogta a külföldi működőtőke-befektetéseket. Mérsékeltebben nőtt az export, romlott a kereskedelmi és a fizetési mérlegünk. Hozzájárult ehhez az is, hogy egyre több ország nyitotta meg gazdaságát. Ezek az államok kedvezőbb lehetőségeket kínálnak a külföldi tőke beáramlásához, mint hazánk. Erősödik a versenyhelyzet, s a gazdasági növekedés megőrzésére megoldásokat kell találnunk.

Nézz utána, milyen eszközökkel próbálják a kelet-közép-európai országok a külföldi működő tőkét becsalogatni, illetve ott tartani!

KÜLFÖLDRE TART A MAGYAR TŐKE

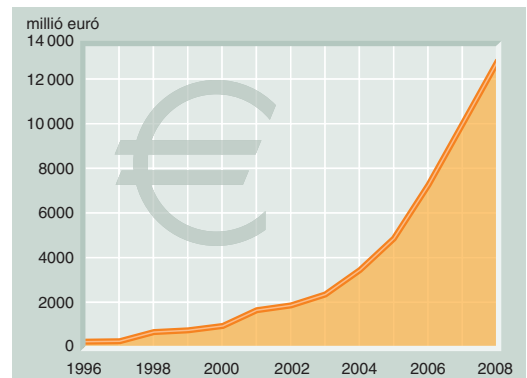
A magyar tőke is keresi a kedvező külföldi befektetési lehetőségeket. Ennek eredményeként megindult a **tőkeexport**.

A magyar vállalkozók külföldi befektetésesei az 1990-es évek közepén kezdődtek. A hazánkból kivitt, és külföldön befektetett tőke ma már meghaladja a hozzánk érkező működő tőke 15%-át. Magyarország napjainkra a kelet- és kelet-közép-európai térség vezető tőkeexportőrévé vált.

Tőkeexportunk döntő része a kelet-közép- és délkelet-európai országokba (Lengyelországba, Szlovákiába, Romániába, Horvátországba, Macedóniába), illetve Hollandiába és Dél-Koreába érkezett.

Újabbán Oroszország és Ukrajna felé élénkült meg a magyar tőkeáramlás. A befektetett tőke legnagyobb része a feldolgozóiparba (pl. kőolaj-feldolgozás, nukleáris fűtőanyaggyártás), a pénzügyi tevékenységbe, a kereskedelmi és szállodai szolgáltatásba áramlott.

190.3. Magyar tőkebefektetések külföldön. A Mol, az OTP, a Richter, a TVK, a Danubius Hotels és a CBA kihelyezései a legjelentősebbek. *Keress egyéb példákat is!*

GYENGESÉGEINK – TEENDŐINK

Vannak azonban még megoldásra váró problémák. Hazánk **lélekszáma** 1981 óta **csökken**, a népesség **öregszik**. A tízmillió fő alatti lakosság **szűk belső piacot** jelent, változó fizetőképes kereslettel bír. A népesség egészségi állapota csökkenti a munkaerő-állományt, annak versenyképességét. Ezek gazdasági következményei is súlyosak.

Hazánk régiói eltérő fejlettségűek. A piacgazdaságra való áttérés következtében a területi különbségek tovább nőttek. Eltérő ütemben zajlott ugyanis a szerkezetváltás, emellett jelentős különbségek mutathatók ki a beáramló külföldi működő tőke mennyiségében is. A Budapest és vonzáskörzete, a Nyugat-Dunántúl, illetve az ország keleti, valamint északi részei közötti egyenlőtlenségek napjainkban is jelentősek.

Bár a gazdaság egyre több szereplője kapcsolódik be beszállítóként a globális termelési hálózatokba, az alacsony hazai tőkeállomány miatt a **kis- és középvállalkozások még nem eléggé versenyképesek**. Ahhoz, hogy minél több sikeres vállalkozás legyen, tőkére, valamint vállalkozásbarát környezetre lenne szükség. Ennek hiányában a hazai vállalatok **kevésbé termelékenyek**, mint az idetelepült külföldi cégek.

Az ország **környezeti állapotának** javításában is sok a feladatunk. Még a rendszerváltozás előtti környezeti károkat sem sikerült teljes mértékben felszámolni. Ezen kívül számos teendőnk van a hulladékelhelyezés és -kezelés, a csatornázás, a szennyvíztisztítás, a kör-

191.1. Tanulmányi és Információs Központ Szegeden. Nézz utána, hogy mely városokban épültek ehhez hasonló tudásközpontok!

nyezettudatos szemlélet és viselkedés kialakítása területén. Segítséget jelent, hogy ezeket a beruházásokat az Európai Unió jelentős összegekkel támogatja.

Keress példákat környezetben ilyen beruházásokra! Véleményed szerint hogyan lehetne a környezettudatos szemléletet kialakítani és elterjeszteni?

A tőkevonzás fenntartásához átgondoltabb, ösztönzőbb gazdaságpolitikát kell alkalmaznunk. Szükséges fejleszteni az **infrastruktúrát**, az információs technológiát, valamint csökkenteni az adminisztrációt.

Az **oktatás, képzés** és a munkaerőpiac közötti kapcsolatok nem megfelelőek, nem elég rugalmasak, ösztönzőek. Sok esetben emiatt távozik a tőke, s marad a munkanélküliség.

OLVASD EL!

Érdemes Magyarországon diplomát szerezni. A statisztikai adatok szerint ugyanis a diplomások 10-15 évvel tovább élnek, mint a csak középiskolai végzettséggel rendelkezők. A köztük lévő kereseti különbség pedig kétszeres. Ez utóbbi érték az OECD-tagállamok között a legnagyobb, a legtöbb nyugat-európai országban ez a különbség ugyanis csak 30 százaléknyi. A diplomás munkanélküliek számaránya pedig hazánkban körülbelül a fele az alacsonyabb végzettségűekének.

ELLENŐRIZD TUDÁSOD!

1. Miért volt szükség a privatizáció során a külföldi tőke bevonására?
2. Bizonyítsd be, hogy a külföldi vállalatoknak jelentős szerepük volt a magyar gazdaság modernizálásában!
3. Mi jellemzi a tőkebefektetések területi és ágazati megoszlását? Indokold példákkal!
4. Böngéssz az EU (magyarul is olvasható) honlapját: europa.eu!

A TÚLNÉPESEDÉS ÉS A NÉPESSÉGFOGYÁS

FOGALOMTÁR

regionális és globális probléma, környezeti válság, túlnépesedés, népességfogyás, eltartóképesség, születésszabályozás, népességvándorlás, vendégmunkás

Az utolsó témakör a korábban szerzett ismereteket újszerűen összegzi, a globális problémákra koncentrálna.

AJÁNLÁS

A fejezet feldolgozásához ajánljuk *A világ helyzete* című könyvsorozatot (Föld Napja Alapítvány, Bp.; www.fna.hu), a HVG (extra és plusz kiadványait), a GEO, a National Geographic köteteit és a Földgömb magazint, ezek cikkeit mi is felhasználtuk.

A GLOBÁLIS PROBLÉMÁK

A jelentős népességszám-növekedés, a fogyasztói társadalom kialakulása, kibővülése, fokozódó szükségletei és felgyorsuló életritmusa megváltoztatta a természethez való viszonyulásunkat.

A természeti erőforrások rohamos, mértéktelen és a környezetvédelmi szempontokat mellőző felhasználása következtében **felborult** a földi rendszerek korábbi **egyensúlya**. A természet és a társadalom közötti egykori harmonikus kapcsolat megbomlott. A kezdeti helyi egyensúlyzavarok **regionális**, majd **globális problémává**, az egész világot sújtó **környezeti válsággá** összegződtek.

224.1. Tipikus család egy fejlődő (balra), illetve egy fejlett országban. A legtöbb gyermek éppen a legszegényebb országokban születik

Növeli a veszélyhelyzetet, hogy a természeti-társadalmi-gazdasági folyamatok **összefüggései** miatt egy-egy kialakult probléma újat gerjeszt; s egymásba kapcsolódó láncolatot alkotva ezek egyre nehezebben oldhatók meg.

NÉPESEDÉSI VÁLSÁG

Gondold át, mit tanultál a népesség számának növekedéséről! A népesedési folyamat melyik szakaszában nő a népességszám? Hasonlítsd össze a fejlett és a fejlődő országok korfáit!

A globális problémák alapvető kiindulópontja a **túlnépesedés**. Lényege, hogy a 20. század második felétől rendkívül gyors ütemben növekedett Földünkön a népesség száma. 2011-ben elérte a 7 milliárd főt.

A népességrobbanás elsősorban a legszegényebb országokat jellemzi, ahol ez megoldatlan problémákat okoz. Ezek az országok még szegényebbé válnak, mert az előállított alacsony GDP-t egyre több főre kell szétosztani. A lélekszám növekedésének üteme meghaladja a gazdaságét. Nem tudnak elegendő élelmiszert termelni, de nem bírják ezek világpiaci árait sem megfizetni.

A világ népességének gyarapodási üteme az utóbbi 10 évben mérséklődött. Ennek fő oka az, hogy a fejlett országokban és már néhány fejlődő államban is **lelassult a növekedés**. Sőt, egyre több európai országban **népességfogyás** tapasztalható.

Keress példákat az atlaszodban a természetes szaporulat kirívó növekedéseire és csökkenéseire!

Az ezredfordulón az emberiség 80%-a a fejlődő országokban élt, s ez az arány egyre nő.

Az említett népesedési folyamatok **felnagyítják** a legszegényebb és a leggazdagabb országok közötti **különbségeket**.

BORÚLÁTÓ ELŐREJELZÉSEK

Az ENSZ Népesedési Osztályának előrejelzése 2050-ig készült el.

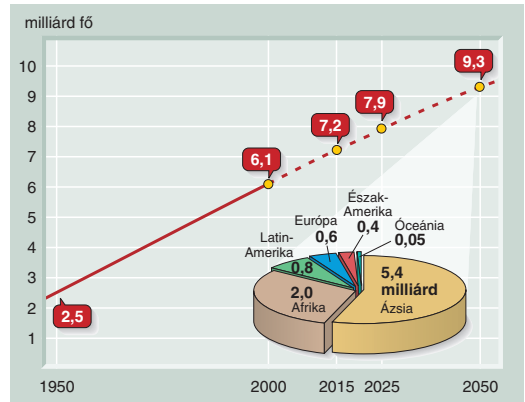
A 225.2. és a 225.3. ábrák, valamint a szöveges információk alapján válaszolj a kérdésekre! Mely kontinenseken léphet fel munkaerőhiány? Hová várható nagymértékű bevándorlás? Mely kontinensek lesznek népességkibocsátók? Hol lesz nagyszámú a népesség előregedése és fogyása? Hányszorosára nőhet Afrika népessége 2050-ig? Mely kontinenseken nő, illetve csökken a fiatalok aránya? Nézz utána, hogyan alakulnak napjainkban hazánk népesedési mutatói!

Az előrejelzések alapján 2050-ig jelentős változások várhatók a fejlett és a fejlődő világban egyaránt.

a) A fejlett világban:

- a népességszám 1,2 milliárd fő marad, de akár csökkenhet is;
- Olaszország, Oroszország és Magyarország népessége 50 év alatt 25%-kal, Németországé és Japáné 14%-kal, Ukrajnáé 40%-kal csökkenhet;
- a várható élettartam 2050-re eléri a 82 évet (1999-ben 75 év volt);
- a társadalom előregedése miatt a 60 évesek vagy ennél idősebbek aránya 20%-ról 33%-ra nő;
- a legnépesebb országok között a fejlett országok köréből egyedül az USA kap helyet (400 millió lakossal). Ebben az évi 1,1 millió fős bevándorlás döntő szerepet játszik.

225.1. Koldus Rómában. A szegénység nem csak a fejlődő országok problémája

225.2. Az ENSZ előrejelzése a világ népességéről 2050-ig

RÉGIÓ	1999	2015	NÖVEKEDÉS
Ázsia és Óceánia	3515	4231	716
fejlett régiók (beleértve Észak-Amerikát, Európát, Japánt, Ausztráliát és Új-Zélandot)	1185	1214	29
Afrika	767	1078	311
Latin-Amerika és a Karib térség	511	631	120
összesen	5978	7154	1176

225.3. A világ egyes régióinak népességszáma 1999-ben, illetve 2015-ben (becslés) (millió fő). A fejlett és a fejlődő országok népességszáma közötti különbség növekedni fog

b) A fejlődő világban:

- a népesség száma 4,9 milliárdról 8,1 milliárdra nő;
- ezzel Földünk lakóinak 88%-a a fejlődő világban él majd;
- a leggyorsabb növekedés Indiában, Bangladesben, Indonéziában, Etiópiában, Nigériában, Kongóban és Iránban várható;
- a várható élettartam eléri a 75 évet (ennek értéke 1999-ben 63 év volt).

A Föld népességszáma 2025-re elérheti a 8 milliárd főt. **Eltartóképessége** azonban véges, a népesség további gyarapodása kétségessé teheti azt.

Ezért vált igen fontos kérdéssé a magas természetes szaporulatú térségekben a **születés-szabályozás**. Ebben több ország ért már el látványos eredményt (pl. Kína).

Kínában 1990-ben a természetes szaporulat 14,4 ezrelék volt, ami 2003-ra 6 ezrelékre csökkent. Ez azonban még mindig nagy népességszám-növekedést ered-

ményezett. A kormány a helyzetet elemezve folyamatosan módosítja családtervezési politikáját.

Az úgynevezett „egy gyermek” politika – azaz, hogy egy családnak csak egy gyermeke lehet – a városi lakosságra vonatkozik. Felmentést a vidékiek, a nemzeti kisebbségek és azok a párok kaphatnak, akik egykeként nőttek fel.

Ha megsértik a szabályokat, a családoknak büntetést kell fizetniük. (Pekingben pl. az átlagfizetés három-tízszeresét). Mindezek eredményeként a termékenységi ráta (az egy nőre jutó szülések száma) folyamatosan csökken. Napjainkban ez 1,6 alatti. Kína lakossága az ENSZ előrejelzése szerint az évszázadunk végére 1 milliárd főnél kevesebb lesz.

A sok „egyke” megváltoztatja a társadalmi szemléletet: felértékelődik a gyerek szerepe. Az elvárás is komoly velük szemben. Nekik kell gondoskodniuk az idős szülőkről, nagyszülőkről. Ez azt jelenti, hogy egy felnőttre két szülő és négy nagyszülő is juthat.

Eltolódtak a nemi arányok is, a fiúk száma egyre nő. Ugyanis a családok többre értékelik a fiúgyermeket (a lánymagzatokat óriási számban elvetették). Következésképpen 100 lányra 120 fiú újszülött jut. Ennek kivédésére vezették be, hogy az abortusz időpontjáig nem közölhetik az orvosok a gyermek nemét. Más a helyzet falun. A vidéki lakosság nagy része nyugdíj- és egészségbiztosítás nélkül él. Ezért az öregek rászorulnak a fiatalokra.

(Forrás: HVG)

Rendezetek vitát! Elfogadható-e, ha az állam törvényekkel próbálja szabályozni a születések számát? Gondoljátok át a kérdést az állam, az egyén, a család szempontjából! Nézetek utána az újabb kínai enyhítéseknek! Mely támogatások érvényesülnek hazánkban?

226.1. Az „egy gyermek” politikát népszerűsítő kínai plakát. Figyeld meg a hazai reklámokat! Hány főből állnak az ezekben bemutatott „ideális” családok?

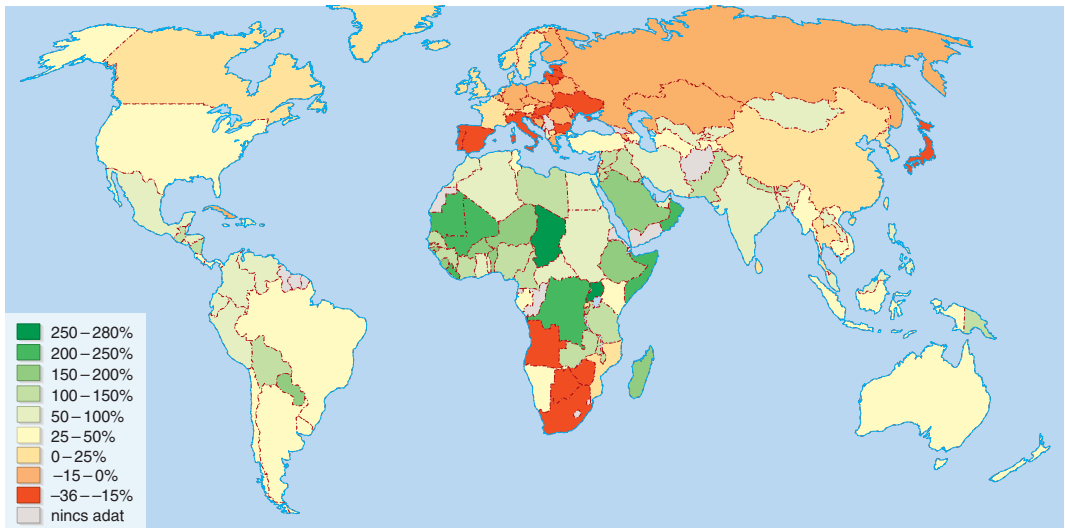
A siker azonban nagymértékben függ a társadalmi hagyományoktól, a vallási előírásoktól, az oktatási-egészségügyi szolgáltatások színvonalától, és a nők társadalmi-családi szerepétől.

Keress ezekre példákat a Föld különböző kultúrájú térségeiben!

VÁNDORLÓ MILLIÓK

A népszékvándorlás mely típusairól tanultál? Említs példákat a vendégmunkások alkalmazására, illetve az „agyelszívás” érvényesülésére!

226.2. A Föld országainak becsült népességszám-változása 2000–2050 között. Mely országokban várható jelentős népességszám-változás? Milyen összefüggés mutatható ki a népességszám-változás és a gazdasági fejlettség között?

227.1. Afgán gyerekek egy pakisztáni menekülttáborban

227.2. Afrikából érkező menekültek a spanyol partoknál

Mi válthatja ki napjainkban a népesség **nemzetközi vándorlását**? A leggyakoribb okok:

- a gazdasági válság, a szegénység, az éhezés, a munkanélküliség;
- a nemzetiségi és katonai konfliktusok;
- az emberi jogok sérülése (pl. vallási, politikai véleménykülönbség, nemzetiségi, emberfajta közötti eltérések, a másság miatti üldöztetés);
- a háborúk;
- a természeti katasztrófák;
- a környezeti válság.

BESZÉDES SZÁMOK, TÉNYEK

A statisztikai adatok szerint az USA-ban gyorsan nő a bevándorlók aránya.

A legnagyobb és a leggyorsabban növekvő számú kisebbség a spanyol anyanyelvűeké. Ők az USA la-

kosságának már csaknem 15%-át teszik ki. A feketék aránya 13%.

Napjainkban a bevándorlók egyik legfontosabb célállomása Washington és környéke. Az 5 milliós agglomerációnak már minden ötödik tagja külföldön született. A főváros környékén letelepülők közül tízből négy bevándorlónak legalább főiskolai diplomája van.

(Forrás: Népszabadság)

A problémák hosszú távú megoldására kell törekedni. Ehhez pedig elsősorban a szegény országokban szükséges a feltételeket megteremteni, hogy az ott élők a **saját erőfeszítéseik** révén tudjanak javítani életük minőségén.

A globálissá vált problémák mérséklését csak a **fejlett és a fejlődő országok együttműködése** eredményezheti.

NÉZZ UTÁNA! GONDOLKODJ EL RAJTA!

1. Vitassátok meg! Mi járul hozzá nagyobb mértékben a gyermekvállaláshoz: a pénzügyi juttatások vagy a munka és a gyermekellátást összehangoló rendszerek (bölcsődei ellátás, családbarát munkalehetőségek)?

ELLENŐRIZD TUDÁSOD!

1. Mit jelent a környezeti-gazdasági-társadalmi problémák globalizálódása? Mi ennek az oka?
2. Milyen problémásort indít el a túlnépesedés? Igazold logikai láncokkal!
3. Hasonlítsd össze a fejlett és a fejlődő világ népességprognózisát!
4. Hogyan próbálják az egyes országok mérsékelni a túlnépesedést?
5. Mutassátok be szituációs játékkal a népességvándorlás okozta gondokat a kibocsátó és a fogadó ország, valamint az egyén szempontjából!